

kan paşaların bu işi kolay sandıklarını, onların tutum ve davranışlarının hoşuna gitmediğini, yaptığı nasihatlere kulak asmadıklarını, savaşın sonucundan emin bulunmadığını söylemişti. Selânikî'nin naklettiği bu beyanın (*Târih*, I, 7) gerçek olup olmadığı teyit edilemezse de Ali Paşa'nın savaşın başarısız neticesini görmeden ölümüş olması Selânikî'ye onun ağzından bu sözleri tenkit amacıyla söyletme fırsatı vermiş olabilir. Öte yandan Peçuylu da onun bu iki paşaya karşı olan tutumunu bizzat Ali Paşa'nın yaptığı bir latifeyle izah eder (*Târih*, I, 410). Semiz Ali Paşa'nın ölümünden önce Avusturya ile ilişkiler gerginleşti, ancak vezîriâzam barış taraftarı olduğu için savaştan uzak durdu. Avusturya kaynaklarında vezîriâzamanın ölümünün barış imkânını ortadan kaldırdığı ve Sigetvar seferinin meydana geldiği kaydedilir.

Semiz Ali Paşa döneminde 20 Eylül 1563'te meydana gelen sel İstanbul'u harap etti. Bir gün bir gece devam eden sel şehirde büyük tahribata yol açtı, özellikle dere yatakları ile Boğaz'a yakın yerlerde büyük yıkım oldu. Su kanallarının içi tamamen kumla kapandığından kullanılmaz hale geldiği gibi İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan Moğlova Kemerleri de yıkıldı ve büyük bir su sıkıntısı baş gösterdi. Selin ardından vezîriâzam ve diğer devlet adamlarıyla yıkılan su kemerlerini gezen Kanûnî Sultan Süleyman bu kemerlerin tamir edilmesini emretti. Ayrıca Kâğıthane suyunun İstanbul'a getirilmesine karar verildi. Selânikî'nin kaydettiğine göre Ali Paşa, Kâğıthane suyunun şehre getirilmesi ne karşıydı, hatta projeyi engellemek için su yollarının güvenliğinden sorumlu Nikola adlı bir gayri müslimi gizlice kaçırtmıştı. Kanûnî, Kâğıthane'yi teftiş maksadıyla gittiği bir gün Nikola'nın nerede olduğunu sorunca Ali Paşa izinsiz çok fazla para harcadığı için saklandığını, birkaç güne kalmaz ortaya çıkacağını bildirdi. Bu arada İstanbul'un her mahallesinde bir çeşme yapılıp su sıkıntısı giderildiği takdirde çiftini çubuğunu bozanların, hatta Arap ve Acem ülkelerinden insanların gelip şehirde nüfus izdihamına yol açabileceklerini, bunun sonucunda İstanbul'a yiyecek yetiştirmekte zorluk çekileceğini, askerin geçimini sağlamanın güç hale geleceğini, yiyecek fiyatlarının artacağını belirtti (*a.g.e.*, I, 1-4). Burada da Selânikî daha sonraki dönemlerde İstanbul'un durumuna şahit olunca kendi fikirlerini Semiz Ali Paşa'ya söyletmiş olabilir.

30 Zilkade 972'de (29 Haziran 1565) vefat eden Semiz Ali Paşa, Eyüp Sultan Tür-

besi'nin büyük kapısının yanındaki cüzhânenin bahçesine defnedildi. Mehmed isimli bir oğlu olduğu zikredilir. Kaynaklarda çok iri yarı, şişman ve uzun boylu olduğu için kendisini taşıyacak at bulunamadığı kaydedilen Ali Paşa şişmanlığından dolayı "Semiz", "Kalın" gibi lakaplarla anılmıştır. Busbeke onun kendisini çekecek irilikte at talebinde bulunduğunu bildirir. Ali Paşa'nın nükteleri tarihe geçmiş, şakaları letâifnâmelerde yer almıştır. Alman kaynaklarında çok zeki, nazik, iyi niyetli, müşfik, ılımlı ve barış sever bir devlet adamı olarak nitelendirilmiştir. Busbeke, görüşmeler sırasında Ali Paşa gibi zeki bir insanın karşısında zihninin açık olması için yemek yemeyip açlığa katlandığını söyler ve onun en zor meseleleri bile gözdüğünü ifade eder (*Türkiye'yi Böyle Gördüm*, s. 171).

Arkasında 8 milyon duka olarak tahmin edilen büyük bir miras bırakan ve pek çok hayratı olduğu bilinen Ali Paşa'nın vakıflarıyla ilgili vakfiyesi (Gerlach, II, 723) ölümünden sonra kethüdâsı Ferruh'un gayretleriyle Cemâziyelâhîr 973'te (Ocak 1566) hazırlanmıştır. Babaeski'de Mimar Sinan tarafından inşa edilen ve Cedid Ali Paşa Camii adını taşıyan bir camisi vardır (bk. ALİ PAŞA CAMİİ). Edirne'de yine Mimar Sinan'ın yaptığı Ali Paşa Çarşısı'nın yanı sıra çarşı kapılarına yakın bir cami ve bir de mescid inşa ettirmiştir. İstanbul'da Eyüp'te Cedid Ali Paşa Mescidi'ni, Karagömrük'te Mimar Sinan'ın eseri olan Cedid Ali Paşa Medresesi'ni, Eyüp'te Kasımpaşa ve Otakçıbaşı mahallelerinde iki çeşme ile Rumeilî'de Ereğli kasabasında iki çeşme, Silivri'de Akvran köyünde bir cami yaptırmıştır (VGMA, *Vakfiye Defterleri*, nr. 585, s. 16).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, nr. 717, s. 46; Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 446^b, 451^b, 453^b, 454^a, 494^b; H. Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (trc. Yaşar Önen), Ankara 1987, s. 280-282, 289, 292; O. G. de Busbecg, *Türkiye'yi Böyle Gördüm* (trc. Aysel Kurutluoğlu), İstanbul, ts. (Tercüman 1001 Temel Eser), s. 67, 167-186; Âlî Mustafa Efendi, *Künhü'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 343^{a-b}; Selânikî, *Târih* (İpşirli), s. 1-8; Lokmân b. Hüseyin, *Zübdetü't-tevârih*, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, nr. 1973, vr. 64^a, 71^b, 72^b; S. Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578* (ed. Kemal Beydilli, trc. T. Noyan), İstanbul 2007, II, 723, 820; Peçuylu İbrâhim, *Târih*, I, 24, 410; *Hadika-tü'l-vüzerâ*, s. 31-32; Zinkeisen, *Geschichte*, II, 890-898; III, 90; *Sicill-i Osmani*, III, 499; IV, 87; N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005, II, 125; İsmet Yıldırım, *Semiz Ali Paşa* (mezuniyet tezi, 1956), İÜ Ed. Fak.; Feridun Emecen – İlhan Şahin, "Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri", *TTK Belgeler*, XIX/23 (1998), s. 96.

ERHAN AFYONCU

SEMİZ ALİ PAŞA CAMİİ

(bk. ALİ PAŞA CAMİİ).

SEMMÂN, İsmâil b. Ali

(إسماعيل بن علي السمان)

Ebû Sa'd İsmâil b. Ali b. el-Hüseyin
es-Semmân er-Râzî
(ö. 445/1053)

Mu'tezilî hadis hâfızı.

370 (980) yılı civarında Rey'de doğdu. Ailesi yağ ticareti yaptığı için "Semmân" lakabıyla anıldı. 380'den (990) sonra hadis tahsiline başladı. Muhallîs, İbn Ebû Nasr et-Temîmî ve Abkasî gibi muhaddislerden hadis öğrendi. Tahsil için Irak, Suriye, Hicaz, Mağrib ülkeleri başta olmak üzere pek çok yere seyahat etti. 3000'den çok (bir rivayete göre 3600) âlimden faydalandığı zikredilmişse de Zehebî bunun mümkün olamayacağını ifade etmektedir (*Tezkire-tü'l-huffâz*, III, 121-123). Hayatının sonlarına doğru hadis öğrenmek amacıyla İsfahan'a gitti. Hadis ricâli, ensâb, kıraat, ferâiz konularında kendini yetiştirdi. Hanefî fıkhi, Hanefî âlimleri, Ebû Hanîfe ile Şâfiî arasındaki ihtilâf konuları ve Zeydiyye fıkhı sahalarında söz sahibiydi. Kelâma dair görüşlerinde Mu'tezile kelâmcılarından Ebû'l-Hüseyin el-Basrî ile Ebû Hâşim el-Cübbâî'nin etkisinde kaldığı belirtilmektedir. Kendisinden sûfî muhaddis Abdülazîz b. Ahmed el-Kettânî, Kavvâs diye bilinen yeğeni Tâhir b. Hüseyin el-Bağdâdî, Hatîb el-Bağdâdî ve Ebû Ali el-Haddâd gibi âlimler rivayette bulundu.

24 Şâban 445'te (9 Aralık 1053) Rey'de vefat eden Semmân, Taberek dağında Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin kabrinin yakınına defnedildi. Onun bu tarihten iki yıl önce veya iki yıl sonra öldüğü de zikredilmiştir.

Zehebî Semmân'ın sadûk, mütkın, fakat koyu bir Mu'tezilî olduğunu söylemekte, geniş ilmine rağmen bu ekolü benimsemesine hayret etmekte, hadis yazmayan birinin İslâm'ın tadını alamayacağına dair sözüne temas ederek, "Eğer kendisi İslâm'ın tadını alsaydı hadisten faydalanırdı" demektedir (*A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 59). Kaynaklarda belirtildiğine göre Semmân zâhidâne yaşar, kimseden bir şey istemez, bir şey kabul etmez, kimseye haksızlık yapmazdı. Onun bütün meşgalesi Kur'an okumak, ibadet etmek, talebe yetiştirmek, hadis rivayet etmek ve irşadda

bulunmaktı. Hiç evlenmeyen Semmân hayatı boyunca biriktirdiği kitaplarını müslümanlara vakfetmiştir.

Eserleri. 1. *el-Muvâfağa beyne Ehli'l-beyt ve's-şahâbe ve mâ revâhu küllü ferîkan fi hâkîkî'l-âhar*. Kitapta Ehl-i beyt ile sahabe'nin fazileti ve onların birbirleri hakkında söyledikleri güzel sözler ele alınmış olup, Muhammed Kürd Ali eserin bir nüshasının Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de bulunduğunu belirtmektedir (bk. bibl.). Zemahşerî tarafından senedleri ve mükerrerleri çıkarılarak *el-Muhtaşar min Kitâbi'l-Muvâfağa beyne Ehli'l-beyt ve's-şahâbe* adıyla kısaltılan eserde (nşr. Seyyid İbrâhim Sâdık, Kahire 1422/2001) Hz. Ali'nin Ebû Bekir ile Ömer'i öven sözleri yer almakta, Hz. Ebû Bekir hakkında, "O dört konuda benden ileridir" (s. 30); "O insanların en cesurudur" dediği (s. 43), kendisi varken Ebû Bekir'e biat etmeyi doğru bulmayan Ebû Süfyan'a yanlış düşündüğünü söylediği (s. 45-46), Ebû Bekir'in vefatında onun üstün vasıflarını dile getiren bir konuşma yaptığı (s. 52-58), Hz. Ebû Bekir ile Ömer aleyhinde konuşanları azarladığı, onların Resûlullah'ın kardeşleri ve vezirleri olduğunu ifade ettiği, onları sevenlerin mümin, buğzedenlerin ise fâcîr olduğunu söylediği (s. 113-122) dikkati çekmektedir. 2. *el-Bustân fi tefsiri'l-Kur'ân*. On ciltten meydana geldiği kaydedilen eserin günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir. 3. *er-Riyâz fi'l-eḥâdiş (İzâhu'l-meknûn*, I, 602). 4. *el-Mecâlisü'l-mi'eteyn* (Sem'ânî, III, 292). 5. *Sefînetü'n-necât*. İmâmiyye fırkasına dairdir. 6. *ed-Dâ'i ilâ vedâ'i'd-dünyâ (Hediyetü'l-ârifin*, I, 210). Semmân'ın ayrıca Mu'cemü's-şüyûh (*el-Meşyeha, el-Mu'cem*), Mu'cemü'l-büldân (İbnü'l-Adîm, IV, 1706) ve *el-Müselletâ* adlı eserlerinin olduğu zikredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), III, 292-293; İbnü'l-Adîm, *Buḡyetü'l-ḫaleb* (Zekkâr), IV, 1706-1716; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḫḫiyye*, I, 424-427; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 55-60; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 121-123; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 239; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân* (nşr. M. Abdurrahman el-Marâşî), Beyrut 1416/1996, I, 649-651; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 210; *İzâhu'l-meknûn*, I, 181, 602; II, 18; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, s. 59, 142; Bedrân, *Tehzîbü Târîhi Dimaşk*, III, 38-39; Mustafa Bilgin, *Tefsir-de Mutezile Ekolü* (doktora tezi, 1991), UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 191-196; M. Kürd Ali, "el-Muvâfağa beyne Ehli'l-beyt ve's-şahâbe", *MMLADm.*, XVI/1-2 (1941), s. 278-279.

M. YAŞAR KANDEMİR

SEMMÂN,

Muhammed b. Abdülkerîm
(محمد بن عبد الكريم السمان)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdülkerîm
es-Semmân el-Hâşimî el-Medenî
(ö. 1189/1776)

**Halvetiyye-Bekriyye tarikatının
Semmâniyye kolunun kurucusu.**

1132'de (1720) Medine'de doğdu. Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Tahsilini Medine'de tamamladıktan sonra Halvetiyye-Bekriyye'nin kurucusu Mustafa Kutbüddin el-Bekrî'den Halvetiyye, Kâdirî şeyhi Muhammed Akile'nin halifelerinden Seyh Muhammed Tâhir'den Kâdirîyye hilâfeti aldı. Tarikat faaliyetlerini bir müddet Harem-i şerif'te Bâbüsşelâm'ın yanında kendi adıyla tanınan zâviyesinde sürdürdü (Harîrî-zâde, II, vr. 140^b). Onun Kâdirîyye hilâfeti'ni de Mustafa el-Bekrî'den aldığı (Güner, s. 371-372), Mısır'da Bekriyye'nin kollarından Hifniyye'nin kurucusu Muhammed el-Hifnî ve Mahmûd el-Kürdî'ye intisap ettiği, ayrıca Şâzeliyye ve Nakşibendiyye tarikatlarından icâzeti olduğu belirtilmektedir. Semmân 2 Zilhicce 1189'da (24 Ocak 1776) hayatının büyük bir kısmını geçirdiği Medine'de vefat etti (Harîrî-zâde, II, vr. 140^b) ve Cennetü'l-bakî'de defnedildi. Torunlarının halen Medine'de ikamet ettiği belirtilmektedir. Semmân'ın geniş bir coğrafyada çok sayıda müridi vardı. Bunlar arasında İbn Sûde adıyla tanınan Mâlikî fakih ve muhaddis Faslı Muhammed b. Muhammed et-Tâlib et-Tâvûdî (ö. 1209/1794-95) en fazla dikkat çeken isimdir.

Abdülganî en-Nablûsî gözetiminde Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin eserlerini okuyan ve düşüncelerinden etkilenen Mustafa Kutbüddin el-Bekrî'nin müridi olan Semmân tasavvuf anlayışını bu yönde geliştirmiş ve düşüncesini hakikat-i Muhammediyye fikri üzerine kurmuştur. Semmân'a göre tasavvufta asıl olan Hz. Peygamber'i taklittir. Bu sûrî ve mânevî olmak üzere iki aşamada gerçekleşir. Sûrî taklit, Resûl-i Ekrem'e gönülden bağlılığın yanında şeriatın emirlerini eksiksiz bir şekilde ifa etmekle meydana gelirken mânevî taklidin ilk aşaması Resûlullah'ın sûretini göz önüne getirerek onu müşahade ile başlar. Mânevî taklidin en üst seviyesi hakikat-i Muhammediyye'yi temaşa etmek ve onda fâni olmaktır.

Semmân, Halvetiyye tarikatının Semmâniyye kolunun kurucusudur. Tarikatın silsilesi Semmân'ın şeyhi Mustafa el-Bekrî

ile Halvetiyye'nin Bekriyye koluna, Bekriyye Karabâşiyye (kurucusu Karabaş Velî) koluna, Karabâşiyye Şâbâniyye (kurucusu Şâbân-ı Velî) koluna, Şâbâniyye Cemâliyye (kurucusu Çelebi Halife) koluna, Cemâliyye ise Pîr Muhammed Erzincânî vasıtasıyla Halvetiyye'nin ikinci pîri Yahyâ-yı Şirvânî'ye bağlanır. Bununla birlikte Semmâniyye, Halvetiyye'den bağımsız bir gelişme göstermiştir. Muhtemelen bu kol, kurucusu Semmân'ın hilâfet aldığı Halvetiyye, Kâdirîyye, Şâzeliyye ve Nakşibendiyye gibi tarikatları bir araya getirip âyinlerindeki unsurları cemetmeyi hedeflediği için bunların her birinden unsurlar taşıyan bir tarikat hüviyetindeydi. Semmâniyye'den Ahmed et-Tayyib ile Tayyibiyye, Ebû'l-Feyz Seyyid Feyzüddin Hüseyin ile Feyziyye kolları meydana gelmiştir. Semmâniyye, Kâdirîyye tarikatının bir kolu olarak da kabul edilmektedir.

Semmâniyye Mısır, Sudan, Nijerya, Senegal ve Yemen ile Hindistan, Sumatra ve Endonezya gibi Güneydoğu Asya ülkelerinde yaygınlık kazanmıştır. Tarikatın Sudan'a girişi Semmân'ın halifesi Ahmed et-Tayyib ile gerçekleşmiş ve bölgede oldukça etkili olmuştur. Onun vefatından (1239/1824) sonra tarikat oğullarından İbrâhim ed-Desûkî ile Nûrüddâim'in başını çektiği iki ayrı kola ayrılmış ve giderek etkisini kaybetmiştir. Tarikat bugün Sudan'da birbirine rakip ve siyasî bakımdan karşıt iki ailevi kol olarak zayıf da olsa faaliyetini sürdürmektedir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Semmâniyye tarikatından Muhammed Ahmed el-Mehdî, Sudan'da 1881'de mehdiliğini ilân ederek kabile reislerinin ve dinî liderlerin desteğini almış, ardından Osmanlı güçlerine ve Sudan'ı sömürgeleştirmek isteyen İngilizler'e karşı askerî bir mücadele gerçekleştirmiştir. Semmâniyye'nin Güneydoğu Asya'da Sumatra, Pelimbenk (Palembank) ve Açe bölgelerinde yayılması, Semmân'ın halifelerinden Abdüssamed b. Abdullah el-Pelimbânî (ö. 1202/1788) vasıtasıyla olmuştur. XIX. yüzyılın ilk yarısında Şettâriyye ile birlikte Endonezya'da, özellikle de başşehir Cakarta ve çevresinde en yaygın tarikat durumuna gelmişken XIX. yüzyılın ortalarına doğru etkisini yitirmiştir.

Eserleri. 1. *Nefeḫâtü'l-ilâhiyye fi keyfiyyeti sülûki't-tarîkati'l-Muhammediyye* (Kahire 1326). Sekiz bölümden oluşan eserde tövbe, ahid alma, zikir, halvet, sohbet, şeyhle ilişkinin âdâbı ve velâyet konuları ele alınmıştır (Radtke, XXXVI/3 [1996], s. 332). 2. *el-Fütûḫâtü'l-ilâhiyye fi't-teveccühâtü'r-rûhiyye* (Brockelmann, II,